

*Шершова Тетяна Вікторівна,
аспірантка Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
кафедри культурології
та культурно-мистецьких проєктів
ORCID: 0000-0003-1993-4236
tanshersh80@ukr.net*

НАРОДНА ПІСНЯ ЯК ЗРАЗОК КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Мета статті полягає в аналізі репрезентацій своєрідності національного виміру культурної пам'яті на прикладі української народної пісні. **Методологія дослідження.** У досягненні поставленої мети застосовано наступні методи дослідження: семіотичний аналіз, системний синтез джерелознавчого та історіографічного методів, узагальнення досліджуваної проблеми, використано праці з теорії та історії культури. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що народнопісенне виконавство розглянуто як зразок культурної пам'яті в контексті формування національної ідентичності. **Висновки.** Основу національної та культуротворчої ідентичності складає самоідентифікація особистості, визначення власної приналежності в процесі отримання етнокультурної інформації, пошуку архетипів, ідей, культурних інваріантів. Люди фіксують власну соціокультурну ідентичність за допомогою певних символів – мови, релігії, історії, способу існування, стилю одягу, звичаїв та обрядів, пісень і танців. Отже, народній пісні, яка є одним із зразків культурної пам'яті, належить провідна роль у збереженні та передачі інформації від покоління до покоління, вона є культуротворчим відображенням національного минулого та перехідною ланкою до майбутнього.

Ключові слова: культура, народна пісня, культурна пам'ять, національна ідентичність, фольклор.

Шершова Татьяна Викторовна, аспирантка Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств кафедры культурологии и культурных проектов.

Народная песня как образец культурной памяти в контексте формирования национальной идентичности

Цель исследования заключается в анализе репрезентаций своеобразия национального измерения культурной памяти на примере народной песни.

Методология исследования. В достижении поставленной цели применены следующие методы исследования: семиотический анализ, системный синтез источниковедческого и историографического методов, обобщение исследуемой проблемы, использованы труды по теории и истории культуры. **Научная новизна** исследования состоит в том, что народнопесенное исполнительство рассмотрено как образец культурной памяти в контексте формирования национальной идентичности. **Выводы.** Основу национальной и культуротворческой идентичности составляет самоидентификация личности, определения собственной принадлежности в процессе получения этнокультурной информации, поиска архетипов, идей, культурных инвариантов. Люди фиксируют собственную соціокультурную ідентичність с помощью некоторых символов – языка, религии, истории, способа существования, стиля одежды, обычаев и обрядов, песен и танцев. Итак, народной песне, которая есть одним из образцов культурной памяти, принадлежит ведущая роль у сохранении и передаче информации от поколения к поколению, она есть культуротворческим отображением национального прошлого и переходным звеном к будущему.

Ключевые слова: культура, народная песня, культурная память, национальная идентичность, фольклор.

Shershova Tetiana, postgraduate of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, the Department of Cultural Studies and Cultural Projects.

The folk-song performance of Poltava region as a means of national sociocultural identity

Purpose of research consists in analyzing the representations of the peculiarity of the national dimension of cultural memory on the example of folk songs. **Methodology.** In achieving this goal, the following research methods were used: semiotic analysis, system synthesis of source-study and historiographical methods, generalization of the investigated problem, the works on the theory and history of culture are used. **Scientific Novelty.** The research is that folk song performance was considered as an example of cultural memory in the context of the formation of national identity. **Conclusions.** The basis of national and cultural identity is self-identification of the individual, determining his own identity in the process of obtaining ethno-cultural information, searching for archetypes, ideas, cultural invariants. People fix their own sociocultural identity with the help of certain symbols – language, religion, history, mode of existence, style of clothing, customs and rituals, songs and dances. So, the folk song, which is one of the samples of cultural memory, has a leading role in the preservation and transmission of information from generation to generation, it is the cultural reflection of the national past and a transitional link to the future.

Key words: culture, folk song, cultural memory, national identity, folklore.

Актуальність теми дослідження. Дослідження етнічної пам'яті в сучасному науковому просторі актуалізуються з новою силою, особливо в період формування незалежної держави України і російської військової агресії. Потреба згадувати пережиті події характеризує різні види й рівні суспільства та відображає напрацьований досвід колективної пам'яті.

Питання дослідження саме культурної пам'яті має важливе значення, оскільки не лише формує колективне уявлення про минуле нашої країни, її народ і ціннісні орієнтири, але й допомагає знайти вектор побудови майбутнього нашої держави.

Народнопісенна творчість завжди відігравала чималу роль у вихованні духовної культури. Вона яскраво змальовує всю красу української землі, її звичаї та традиції, відтворює взаємини та почуття.

Народна пісня є одним із об'єктів культурної пам'яті, спадщиною, відгуком минулого, здатною охарактеризувати культуру певного регіону.

Незважаючи на чисельність праць, які висвітлювали проблему культурної та колективної пам'яті, української музичної культури, питання щодо впливу культурної пам'яті на формування національної ідентичності залишається недостатньо вивченим.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Розробка даної теми потребувала звернення до різноманітних джерел та наукових праць. У науковій літературі можна знайти достатню кількість робіт, присвяченим різним аспектам вивчення народнопісенного виконавства та культуротворчим процесам, зокрема питанню культурної пам'яті.

Інтенсивне дослідження проблематики пам'яті спостерігається протягом всієї історії філософської думки. Звернення до даного феномену відмічаємо у працях Платона, Арістотеля, Д. Локка, Т. Гоббса, І. Канта, Ф. Ніцше, М. Хайдеггера та ін. Варто зазначити той факт, що прояви пам'яті завжди тісно перепліталися із розвитком культури. Звідси і сформувалося уявлення про культурну пам'ять.

Над питанням колективної пам'яті працювали такі дослідники, як Я. Ассман [1], Н. Терещенко, М. Назарова, А. Варбург, Е. Еплбаум, П. Закліканський, К. Молдобоева, Н. Наймарка, Т. Снайдер та інші, при цьому вважається, що за допомогою культурної пам'яті реконструюється минуле будь-якого суспільства, що приводить до стабілізації його ідентичності.

Національно-культурну ідентичність українців розглядали О. Гнатюк, Б. Черкес, М. Рябчук, В. Кремень, О. Забужко, І. Бойченко, О. Лісовий.

Різні форми культурної пам'яті (традиції, ритуали, обряди, міфи тощо) активно досліджують культур-антропологі, історики релігії, етнографи, літературознавці – Б. Андерсон, А. Байбурін, Р. Генон, Е. Дюркгейм, В. Ємельянов, П. Коннертон, А. Макаров, М. Мосс, В. Ніколаєв, А. Пігалев, І. Полонська, А. Редкліфф-Браун, С. Токарев, В. Топоров, Е. Хобсбаум, Е. Шацкий, М. Еліаде [11, 4].

Історичні процеси розвитку музичного виконавства описують у наукових працях Б. Гнидь, В. Антонюк, Л. Корній, В. Сумарокова, Ю. Волощук, Л. Круль та ін., проте вищезгадані музикознавці не розглядають музичне виконавство як культурологічний феномен, що є основним показником діяльності етносу.

Сучасні дослідники не обмежуються письмовими та усними спогадами, їх вивчення охоплює й сучасну культуру. Віднедавна подібні дослідження ведуться не лише у США та Західній Європі, вони також популяризувалися в Україні. Увагу привертають праці: Я. Грицака, М. Рябчука, О. Пухонської [9], О. Кісь, А. Киридон, Г. Гріченко та ін.

Метою дослідження є висвітлення своєрідності національного виміру культурної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Культурна пам'ять є символічною формою передачі культурного змісту, відображає вплив соціально-культурних чинників на пам'ять людини, накопичує культурний досвід.

Щодо тлумачення поняття «пам'ять», існує декілька визначень цього терміну:

- Пам'ять – процеси організації та збереження минулого досвіду, які роблять можливими його повторне використання в діяльності або повернення у сферу свідомості [8, 47].

- Пам'ять – це розумовий процес, що включає в себе запис, зберігання, вилучення та забування інформації.

- «Пам'ять – це те, за допомогою чого ми забуваємо» (Лапп) (7, 19).

- Пам'ять – закріплення, збереження і відтворення того, що відбувалося у минулому досвіді людини [4, 100].

- Пам'ять є складною психічною діяльністю, в якій виділяють процеси запам'ятовування; збереження та утримання в пам'яті того, що було відображено або завчено; відтворення, вилучення інформації. Перш за все, важливо виділити дві форми пам'яті: генетичну (спадкову) та онтогенетичну (прижиттєву) [5, 80].

Ю. Лотман, А. Гуревич, А. Моль розглядають пам'ять з позицій культурологічного підходу як культурно-історичну спадщину, своєрідний духовний потенціал народу.

Французький соціолог Моріс Хальбвак вважав, що пам'ять виникає у людини лише у процесі соціалізації. Навіть найособистіші спогади виникають тільки через комунікацію та взаємодію в межах соціальних груп. [1, 36].

Культурна пам'ять, як термін, вперше був вжитий німецьким єгиптологом Яном Ассманом в однойменній книзі. Згодом ця тема згадувалася у дослідженнях у галузі історіографії та культурології, проте актуалізовано дане поняття відносно нещодавно – лише в 1970-1990 роки. У цей же час поживається інтерес науковців до поняття ідентичності.

Як зазначив Ян Ассман: «Коллективна ідентичність є справою ідентифікації з боку окремих особистостей, які беруть участь у ній. Вона не існує «сама по собі», але завжди лише тією мірою, в якій її визнають своєю певні люди» [1, 142].

Щодо трактування поняття культурної пам'яті, Ассман вважає її особливою символічною формою передачі та актуалізації культурних змістів, що виходить за рамки досвіду окремих людей або груп [1].

«Культурна пам'ять – не просто зв'язуюча нитка між минулим, теперішнім та майбутнім, а за своєю сутністю вона є дещо більше: вона – стала умова збереження людством самого себе, своєї власної ідентичності, умова усвідомлення суспільством безперервності свого буття!» [10, 231].

На думку Т. Рагозіної: «пошук механізмів історичної наступності шляхом осмислення сутності культурної пам'яті зорієнтований також на виявлення єдності людського роду (природи його ідентичності), дана обставина додатково актуалізує проблему культурної пам'яті як форми тотожності буття минулого з сучасним і майбутнім» [11, 3].

Пам'ять – окрема, самостійна категорія наукового пізнання, яка тісно переплітається з суспільною історією, ментальністю, культурною традицією та психологією певного народу. Нашу увагу привертають українські виміри пам'яті, її тенденції розвитку, які допоможуть скласти цілісну модель сучасної української культури.

Історична пам'ять українців досить травмована тривалим знаходженням в умовах бездержавності та культурної асиміляції. Зараз вона перебуває у кризовому стані. Виявами цієї кризи є співіснування у колективній свідомості різних проєкцій українського минулого.

«Перспективою розбудови української нації та відродження культури і традицій є примирення суспільної думки навколо «болючих» тем історії. У пошуках національної ідентичності українці долають непростий шлях «зламу» стереотипів, деміфологізації поглядів на своє минуле, вчаться оцінювати національну історію» [9, 142].

Сучасне українське суспільство зараз знаходиться у стані створення національних ідеалів на фоні глобальних ціннісних установок, проте досі це не призвело до однозначних уявлень та висновків, оскільки процес формування національної ідентичності складається з ряду аспектів – політичних, культурних та ідеологічних, а погляди істориків, культурологів, політиків та філософів при розгляді даного питання дещо розмежовуються.

У перше механізм культурної ідентифікації був розкритий в психологічній концепції З. Фрейда, як спроба дитини прийняти силу батька або матері (лідерів) і, таким чином, зменшити почуття страху перед оточуючим світом.

Американський соціолог Г. Абрамсон запропонував типологію персоніфікації, які втілюють в собі форми культурної ідентифікації:

- тип «традиціоналіста» – культурні меншини;
- тип «прибульця» – неофіта;
- тип «вигнанця» – протилежний неофіту;
- тип «євнуха» – люди, які позбавлені пам'яті про своє культурне минуле.

Опозицією до нормальної культурної ідентичності виступає поняття «маргінальність» – результат конфлікту з суспільними нормами [3].

Національна ідентифікація – процес самоототожнення з нацією на основі будь-якого зв'язку, а також включення у власний світ й прийняття норм, цінностей та зразків цієї нації [2, 43].

Звідси витікає ще декілька понять, зокрема: «національна самосвідомість» – стійка система понять, уявлень індивіда про себе, як про представника певної нації; етнічна самосвідомість – прилучення до культури своїх предків [2, 64, 68].

Отже, культурна ідентифікація – це самовідчуття людини всередині конкретної культури. Важливу роль у визначенні культурної ідентифікації відіграють звичаї, які згодом перетворюються на традиції.

Із самого початку українська національна культура і українська національна ідентичність були максимально наближені до самосвідомості, менталітету народних, селянських мас. І це вирішальний момент у розумінні української національної ідентичності. В українській мові звучить душа народу [6].

Е. Сміт виділяв такі найголовніші риси національної ідентичності, як: історична територія або рідний край; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова, громадянська культура тощо [13, 23].

Яка роль відводиться народній пісні у процесі становлення національної ідентичності? Народна пісня відображає багатомірову історію українського народу, звеличує його мову, виховує емоційне сприйняття дійсності через «кордоцентризм» – філософію серця.

Кордоцентризм (від лат. «cordis – серце») – розуміння дійсності не стільки мисленням («головою»), скільки «серцем» – емоціями, почуттями, внутрішнім, «душею». В європейській філософії кордоцентризм поділяли Б. Паскаль, нім. пієтисти і нім. романтики (Новаліс та ін.), частково Л. Феєрбах.

Тому стає зрозумілим вплив культурно-історичного досвіду на формування національної ідентичності. Народна пісня в цьому слугує одним із компонентів колективної пам'яті, яка здатна залучити основну масу населення України до почуття історичної приналежності та поваги до минулого.

Тема ідентичності українського пісенного виконавства у світовому просторі надзвичайно важлива, оскільки пісенна культура впливає на різні сфери формування особистості у суспільстві, вона виховує національний патріотизм та допомагає зміцнити самосвідомість.

На думку І. М. Савицької «національна ідентичність – складне, органічне й історично зумовлене та сформоване явище, яке слід розглядати в єдності внутрішніх і зовнішніх зв'язків, спираючись на його витoki, традиції, особливості втілення і загальною культурною перспективою. Базисною основою цієї єдності є ідея державотворення, яка передбачає реалізацію та взаємодію таких принципів, як національної ідентифікації, історичності, етнічності та духовності» [12, 255].

Українська народна пісня є невід'ємною складовою культури в цілому. Вона яскраво відображає норми та цінності нації, складає уявлення про конкретний історичний період, репрезентує традиції конкретного народу, формуючи соціокультурну ситуацію загалом.

Культурний спадок як продукт духовної культури минулого виступає скарбницею історичної пам'яті народу. Народна пісня, як зразок культурної пам'яті, щонайкраще відображає історичний процес розвитку будь-якої держави, оспівуючи всі моменти, які відбувалися на території країни, виславляє її національних героїв, висвітлює зміни в культурі та розповідає про побутове життя українців.

Українська народна пісня є розмаїттям жанрів словесно-музичного мистецтва – це побутові пісні, думи, балади, пісні календарно-обрядового циклу, голосіння, романси, історичні пісні. Окреме місце в історії культури України посідають весільні пісні.

Отже, еволюцію народнопісенної культури в часoprосторі ХХІ ст. можна розглядати в контексті світового та національного культуротворчого процесу, а саму українську народну пісню – одним із основних джерел національного відродження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що народнопісенне виконавство розглянуто як зразок культурної пам'яті в контексті формування національної ідентичності.

Висновки. Основу національної та культуротворчої ідентичності складає самоідентифікація особистості, визначення власної приналежності в процесі отримання етнокультурної інформації, пошуку архетипів, ідей, культурних інваріантів. Люди фіксують власну соціокультурну ідентичність за допомогою певних символів – мови, релігії, історії, способу існування, стилю одягу, звичаїв та обрядів, пісень і танців.

Отже, народній пісні, яка є одним із зразків культурної пам'яті, належить провідна роль у збереженні та передачі інформації від покоління до покоління, вона є культуротворчим відображенням національного минулого та перехідною ланкою до майбутнього.

Література

1. Ассман Я. Культурная пам'ять : Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. М. : Языки славянской культуры, 2004. 363 с.

2. Баронин А. С. Этнопсихология: Учеб. пособие. Київ: МАУП, 2000. 116 с.
3. Гончарук Т. В. Культурологія : Навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2004. 213 с.
4. Заброцький М. М. Вікова психологія : Навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. К. : МАУП, 2002. 104 с.
5. Клиническая психология : Учебник / Под ред. Б. Д. Карвасарского. СПб : Питер, 2004. 960 с. (Серия «Национальная медицинская библиотека»).
6. Культурологія : теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 3-є, перероб. та доп. / За ред. І. І. Тюрменко. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 370 с.
7. Лапп Д. Искусство помнить и забывать. СПб. : Питер, 1995. 261 с.
8. Основы психологических знаний : Учеб. пособие / Авт.-сост. Г. В. Щекин. 4-е изд., стереотип. Київ: МАУП, 2001. 128 с. : ил.
9. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 304 с.
10. Рагозина Т. Э. Культурная память и идентичность // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Культурологія. 2009. Вип. 4. С. 229-235.
11. Рагозіна Т. Е. Культурна пам'ять як механізм соціально-історичної наступності. [Текст] : автореф. дис.. канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». ДВНЗ «Донецький національний технічний Університет». Донецьк, 2010. 20 с.
12. Савицька І. М. Проблеми формування національної ідентичності через призму історичної пам'яті в сучасному суспільстві // Гілея : науковий вісник. 2014. Вип. 87. С. 255-257.
13. Сміт Е. Національна ідентичність. Пер з англ. П. Тарашук. Київ: Основи, 1994. 223 с.

References

1. Assman Ja. (2004). Cultural Memory: A Letter, a Memory of the Past and Political Identity in the High Cultures of Antiquity. Moscow : Languages of Slavic culture [in Ukrainian].
2. Baronin A. S. (2000). Ethnopsychology : Proc. Allowance. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
3. Ghoncharuk T. V. (2004). Culturology : Proc. Allowance. Ternopil : Kart-Blansh [in Ukrainian].
4. Zabrocjkyj M. M. (2002). Age psychology. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
5. Clinical Psychology. (2004). Ed. BD Karvasarskiy. SPb: Piter [in Russian].
6. Culturology: theory and history of culture (2010). For ed. I. I. Turmenko. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
7. Lapp D. (1995). The art of remembering and forgetting. SPb: Piter [in Russian].
8. Fundamentals of psychological knowledge (2001). For ed. Gh. V. Shhekyn. 4th Ed. Kyiv: MAUP [in Russian].
9. Pukhonsjka O. (2018). Literary Dimension of Memory : Monograph. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
10. Raghozyna T. (2009). Cultural memory and identity // Scientific notes [National University of Ostroh Academy]. Sir : Culturology. 4th Ed. [in Russian].
11. Raghozyna T. E. (2010). Cultural memory as a mechanism of socio-historical continuity. Author's abstract Dis .. Cand. philosopher. Sciences : special 09.00.03 «Social Philosophy and Philosophy of History». Donetsk National Technical University. Donetsk [in Ukrainian].
12. Savycjka I. M. (2014). Problems of formation of national identity through the prism of historical memory in modern society. Gilea: Scientific Bulletin [in Ukrainian].
13. Smith E. (1994). National Identity [from English per. P. Tarashchuk]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].